

8. АНАЛІТИКА

Ольга Павлівна Кравчук,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ORCID ID 0000-0002-0634-8492

УДК 37/01

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА НАУКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ЯК ДИДАКТИЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ІДЕЙ

Анотація.

Вектор розвитку суспільства залежить від рівня розвитку ментальних колективних світів у його культурі (силою аналізу та рефлексії усталених уявлень, впроваджених механізмів взаємодії, апробованих колективних рішень тощо). У статті розглянуто тенденції екзогенного впливу на освітні процеси в Україні, серед яких соціально-політична тенденція євроінтеграції, загальнонаукова тенденція міждисциплінарності та її прояви – теорія систем і когнітивна наука. Вони є водночас і стимулюючими, і обмежувальними дидактичними умовами реалізації освітніх ідей, ресурсом, що забезпечує внутрішні структурно-функціональні та змістові зміни в освітньому просторі країни на різних рівнях локалізації.

Ключові слова: тенденції; освіта; нова українська школа; дидактичні умови; євроінтеграція; міждисциплінарність; теорія систем; когнітивна наука; педагогіка; штурмовий інтелект.

Освіта – важливий соціальний інструмент, який впливає на якість індивідуального та колективного життя людини. Якісна освіта дає змогу в короткі терміни під керівництвом досвідчених фахівців оволодіти методами здобування знання з будь-якого першоджерела, знайти нестандартні способи самореалізації та самозбереження. Це є актуальним для часів широкіх трансформаційних процесів у суспільстві (міні-та макрогрупах) або в критично-кризових природних і техногенних ситуаціях. Цінність таких результатів навчання завжди була беззаперечною в українському суспільстві. Про це свідчать як фольклорні джерела, так і численні історичні факти, що задокументовані або відображені в літературних та інших культурних пам'ятках. Люди, які повчали, навчалися, досліджували, завжди були у великій пошані. Їм надавалася значна відповідальність за результати діяльності – місія духовного просвітництва.

У доступному для осмислення історичному часі та на основі власних емпіричних краєзнавчих розвідок можна дійти висновку, що до останніх часів саме освічені в певній галузі знань (сфері буття, філософствування) та артефакти з інформаційними даними стали стрижнем і тилом збереження культурних надбань, охоронцями сакральних знань, носіями ціннісних людських пріоритетів, що виробляються не за одну добу еволюції.

На жаль, як показали результати польових досліджень О. Кравчук (2012–2017 рр.), упродовж останніх десятиліть суспільство через інструментарій масового керування свідомістю «інфіковано» вірусом недовіри та навіть знецінення ролі освіти для розвитку родин і молодого покоління, що вплинуло і на формування спільноти вчителів – їхню наукову обізнаність, педагогічну майстерність, світоглядну цілісність.

Таким чином, освітня цінність як трендова ідея, що впроваджується в механізми керування соціумом, є чинником як позитивних продуктивних моделей поведінки спільноти, так і за певного контексту (у нашому випадку явно провокаційного і деструктивного) змінює вектор культурного розвитку окремих прошарків на прямо протилежний напрям.

У контексті реалізації освітніх ідей будь-які глобальні та регіональні тенденції організації суспільства можна розглядати як загальні дидактичні умови – екзогенні чинники створення та функціонування освітнього простору (середовища) різного рівня локалізації.

У статті окреслено декілька потужних соціально-політичних та наукових тенденцій, які є дидактичними умовами реалізації задекларованих у концепції «Нова українська школа» (https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/) і в освітньому законодавстві України (<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>), а також

ідей розвитку освітнього простору країни та забезпечення варіатизації навчання здобувачів освіти, що має забезпечити задоволення сучасних освітніх потреб населення країни.

Тенденції (від лат. *tendere* – спрямовувати, прагнути) – це спрямованість, що має об’єктивні підстави, які впливають на освітні процеси в Україні. Їх можна поділити умовно за вектором спрямованості їхнього впливу: екзогенні (зовнішні об’єктивні обставини); ендогенні (внутрішні потужні впливи, умови, актуалізовані ресурси). Кожна глобальна соціально-політична та наукова тенденції мають вплив на формування функціоналу та реалізацію ідей реформації дошкільної, початкової, основної, старшої та вищої ланок освіти. Це стосується моделювання дидактичного процесу, формування диференційованого й індивідуалізованого змісту, реалізації педагогічних технологій (від керування освітнім середовищем до конкретних методичних прийомів досягнення компетентнісних результатів).

До тенденцій екзогенного впливу належать ті, що мають довготривалий вплив на формування і реалізацію освітніх ідей, а саме – соціально-політичні, загальнонаукові та культурно-історичні обставини.

Значущою тенденцією формування та розвитку української спільноти, а, отже, і окремих сфер її життя постає політична воля і прагнення певних прошарків населення до Європейської інтеграції [1], визнання культурних надбань на міжнародній арені, посилення впливу (авторитету) країни на економічний і культурний розвиток країн-сусідів. Ця соціально-політична течія зумовила:

- створення умов для розгортання європейських освітніх проектів в Україні (наприклад, проект Європейського Союзу «Національний Темпус/Еразмус+» [2]);
- розгортання в українському освітньому просторі на державницькому та науково-педагогічному рівні ідей європеїзації змісту навчання та стандартизації освіти, що визначає державні принципи, норми і вимоги до якості загальної середньої та вищої освіти і допомагає узгодити освітні результати з рівнем якості освіти в Європейській спільноті [3; 4; 5];
- розвиток компаративістських досліджень [6; 7];
- розвиток освітньої термінології, узгодження вже наявної з еквівалентами європейських педагогічних шкіл [8];
- стрімкому розробленню компетентнісного підходу до вивчення педагогічних явищ і запровадженню його як моделюючого інструменту освітніх досягнень у впровадженні концепції «Нова українська школа» [3; 9–13] тощо.

Тенденція міждисциплінарності наукових досліджень, посилення філософського супроводу людинознавчих і психолого-педагогічних досліджень, визнання лідерської позиції когнітивних наук у розвитку сучасної науки та прогнозуванні майбутнього людства, суспільна дискусія про створення нової цивілізаційної еліти людства і надання їй особливого статусу [13–22]: «В мире нет никаких отдельных наук! Пони-

маете? Птица, когда летает, она не подозревает о том, что есть аэродинамика, есть специалист по когтям, по перышкам, ... Она не знает об этом. Поэтому тот мир, в котором мы сейчас находимся, это некоторый возврат у тому, что раньше называлось натурфилософия, т. е. “все обо всем”. Мне кажется, что роль философов сейчас очень важна, потому что профессионально тренированный мозг должен правильно поставить задачу и он же должен правильно объяснить: как трактовать те экспериментальные данные, которые мы получили», зазначає Т. Чернігівська (з виступу: <https://www.youtube.com/watch?v=4TJxgRUwNVU>).

Розвиток міждисциплінарності як методу наукового пізнання світу та оцінювання якості результатів досліджень, методу інтеграції науки та мистецтва, зближення й усвідомлення різноманітності та високої міри індивідуалізованості об’єктів, явищ і процесів, методу створення нових реальностей самореалізації та можливостей для пізнання людиною самого себе є значним ресурсом створення нової педагогічної парадигми в новітній час «глобальних цивілізаційних змін». Загальнонаукова течія потребує надзвичайно потужний інтелектуальний ресурс, який синтезується в колективній діяльності, що фундується на принципах відкритості, індивідуалізованої відповідальності, довіри та свободи.

Міждисциплінарність та механістична картина світу в ХХ ст. зумовили розвиток теорії систем і системний метод дослідження [23–25], згуртування спеціалістів із різних галузей знань потужною ідеєю та впевненістю в можливості створення штучного інтелекту та робототехніки [26], максимізації раціоналістичних ідей у філософії науки та мистецтва [22]. Це була ера науково-технічного прогресу/революції.

Видатний співвітчизник, всесвітньо визнаний учений і просвітник Микола Михайлович Амосов у науково-популярному виданні у 1969 р. писав про перші досягнення та узагальнення в проблематиці штучного інтелекту так: «Створення штучного розуму – питання тільки часу. Перша умова: люди оволоділи якістю *складність*, навчилися створювати штучні системи, за складністю наближені до природних. Необхідно сподіватися, що вони вийдуть на вищий рівень. Друга умова: учені зрозуміли, що виокремлення та перероблення інформації – моделі та дії з нею – процес об’єктивний. Його можна сприймати окремо від людини, у системах з неживих елементів, за умови їхньої значної складності. Цього достатньо. Природний розум – лише моделююча установка з біологічних елементів, що забезпечує виокремлення і перероблення інформації. Також можливо відтворити штучно...

Головний недолік людського розуму – обмеженість. Обмежений обсяг пам’яті, низька швидкість переопрацювання інформації, повільне навчання, утруднення зі згадуванням та вибіркою.

Другий, не менш вагомий недолік – спотворення...

Але й це ще не все. Основна програма мозку в тому, що зовнішня картина сприймається почергово –

концентрацією посиленої уваги на її деталях. Ступінь посилення нерівномірний....

Чи є можливість створити розум краще за людський?

Так! Природа багата і різноманітна, але її можливості побудови найбільш досконалих систем ще не вичерпані. Мислиться створення моделюючих установок, позбавлених недоліків мозку» [13].

Штучний розум і досі не створено, тому що окрім механізму потрібен суб'єктивний досвід проживання та відповідальність за результати діяльності. Однак Т. Чернігівська справедливо наголосила у статті «Это не я – это мой мозг...» (укр. – «Це не я – це мій мозок», 2013 р.): «А ні робот, а ні “зомбі” відповідальності не несуть, інша справа *homo sapiens*. Якщо по іншому – тоді вся людська цивілізація є глузливиий жарт (рос. – «насмешка»)».

Науковий інтерес до вивчення формування інтелекту та свідомості людини, визначення необхідних і достатніх умов, механізмів і ресурсів для його виникнення та функціонування, бажання зрозуміти, що стоїть за зовнішніми проявами психічних процесів (тобто за поведінкою) у 1956 р. згуртувало науковців – філософів, психологів, лінгвістів, антропологів, кібернетиків, психофізіологів і біологів – навколо ідеї інформаційної природи цих процесів. Так, виникла міждисциплінарна галузь пізнання – когнітивна наука [19]. Сьогодні вона стала значним філософським напрямом розвитку людинознавчих досліджень і сприяла модернізації дослідного інструментарію. Так, моделювання на основі блок-схем або комп'ютерного програмування стало загальнонауковим методом представлення предмета дослідження або окремого складника, що спрощує міждисциплінарну комунікацію, формалізацію, порівняння та кореляцію отриманих результатів. Міждисциплінарність також сприяє розвитку спільної, зрозумілої для представників різних наукових шкіл і напрямів, термінології, а отже, розвитку наукового мовлення.

Однак відповіді та «рецепти», які отримано крізь призму когнітивних досліджень, можуть стати революційними чинниками для переосмислення усього світового устрою та визнання людиною себе як самостійної та вольової істоти. «Нове когнітивне знання особливим чином ставить під сумнів свободу наших рішень. За визнаної складності процесів прийняття рішень зрозуміло, що лише їх незначна частина залишається свідомою. І вона знаходиться під вираженим афективним впливом, зовнішнім відносно усвідомлюючого “Я”. Довготривалу історію обговорення проблеми *свободи волі* в філософії (Декарт, Гоббс, Спіноза, Юм, Лейбніц, Кант та ін.) можна зрозуміти як попередження, що свобода прийнятих рішень може виявитися лише обмеженою евристичною *фікцією*, коли нам вдасться зрозуміти всю ступінь нашої природної та соціокультурної обумовленості», зазначає Б. Величковський [15, С. 377].

Чи є місце міждисциплінарності в педагогіці? На це питання відповідають численні дослідження

з інтеграції змісту навчання, які було розпочато ще в СРСР у другій половині ХХ ст., тобто якраз паралельно з розвитком загальної тенденції. Сьогодні в Україні системно цю проблему досліджують науковці під керівництвом академіка Національної академії педагогічних наук Віри Романівни Ільченко [27; 28] та наукові співробітники методичних відділів Інституту педагогіки НАПН України [29]. Але педагогіка досі перебуває в пошуках фундаментальних засад інтеграції змісту навчання. Хоча в ХХІ ст. вже немає сумніву, що необхідно створювати наскрізні змістові лінії, які дають змогу ознайомитися учневі із загальними принципами, способами та прийомами пізнання світу.

Міждисциплінарність (як метод дослідження) і когнітивістика (як структурний елемент змісту освіти) для педагогіки є системотворчим фактором і джерелом інноваційних освітніх рухів.

Освітня система є складником відкритою системою, що безперечно потребує міждисциплінарного підходу до її дослідження, вироблення теоретичних уявлень про неї, управлінських рішень в її вдосконаленні, формування методичних висновків, створення новітнього науково супроводу, забезпечення її функціонування на різних рівнях тощо.

Чи є місце педагогіки в когнітивних науках? На це питання відповіла Тетяна Володимирівна Чернігівська [30] – видатний і геніальний популяризатор науки, доктор наук з фізіології і теорії мови, член-кореспондент РАО, Заслужений діяч вищої освіти, Заслужений діяч науки Російської Федерації, професор кафедри загального мовознавства Санкт-Петербурзького державного університету, завідувачка лабораторією когнітивних досліджень і кафедрою проблем конвергенції природничих і гуманітарних наук СПбДУ. У виступі «Когнітивна наука як основа організації освіти ХХІ століття» (<https://www.youtube.com/watch?v=81P1vK41RLI>) на конференції «Інтелектуальні засади сучасної ліберальної освіти», що відбулася в (м. Санкт-Петербург, 14–16 листопада 2014 р.), дослідниця зазначає: «Навчання – змінює головний мозок!», а саме: «підвищується щільність та якість нейронного мережі та гліціального середовища навколо неї», «збільшує кількість дендритів та аксонів, що забезпечують внутрішні мозкові зв'язки», «збільшує кількість нервових волокон». З чого випливає: «Якнайбільше ментальної роботи ми виконуємо – так фізично покращується наш мозок».

Необхідно конкретизувати проблемні питання дидактики, які потребують конкретизації через доказову базу, створену в когнітивістиці.

1. Як навчити людину отримувати цінну достовірну інформацію із навколишнього світу?
2. Як навчити людину вчитися?
3. Як навчити людину контролювати увагу та пам'ять?
4. Як навчити людину правильно та продуктивно опрацьовувати інформацію?
5. У чому визначається якість та результативність освіти? За що ми можемо оцінювати і як оцінити на-

вчальні та особистісні досягнення людини більш об'єктивно?

6. Яким має бути освітній процес для різних вікових груп у різних напрямках професіоналізації?

7. Чи має відрізнятися організація загальної освіти від профільної? Чим саме?

8. У чому мають бути відмінності спеціальної та професійної освіти?

9. Чи можна оцінювати людину за результати запам'ятовування?

10. Якими мають бути когнітивні алгоритми прийняття рішень у педагогіці?

Так, Т. Чернігівська стверджує що впровадження результатів когнітивної науки в педагогічну практику надасть змогу обґрунтовано вести «підготовку інтелектуальних і соціальних еліт, що відповідають рівню освіти і типу розвитку цивілізації та новому статусу науки».

Вектор розвитку суспільства безпосередньо залежить від рівня розвитку ментальних колективних світів у його культурі (силою аналізу та рефлексії усталених уявлень, упроваджених механізмів взаємодії, апробованих колективних рішень тощо).

Як не парадоксально, але комплекс тенденцій суспільної неузгодженості в філософії соціополітичного та культурного сьогодення в нашій країні є потужними негативними факторами (дидактичними умовами) для реалізації будь-яких освітніх проектів, зокрема ідеї профілізації навчання у старших класах закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). Хоча замовником (як задекларовано на законодавчому рівні) і гарантом реалізації нинішніх реформ є саме суспільство в ролі держави.

Така ситуація повністю співпадає з тенденціями глобальних цивілізаційних змін, що підтверджується висновками Т. Чернігівської [31]. Вона виділяє такі проблемні моменти людства на цьому етапі:

- в усіх країнах світу суспільство та діячі науки не готові до конвергентного знання, до глобального оцінювання соціальних і природних змін;

- суспільство у прийнятті рішень майже не враховує отримані наукою знання;

- «суспільство не усвідомило себе єдиною родиною, що мешкає в будинку з обмеженими ресурсами і наростаючими загрозами»;

- філософсько-антропологічне осмислення проблем сьогодення не є суспільно затребуваним;

- у суспільстві існує дефіцит фахівців, які могли б вести якісні сучасні світоглядні дискусії.

До безпосередніх негативних впливів на освітні процеси та розвиток особистості належить сама панівна парадигма глобальної базової системи масової освіти та оцінювання її досягнень. У старій філософії з віджившими уявленнями про природу людини і світу спільноти намагаються вибудувати нову цивілізацію.

Таким чином, названі тенденції екзогенного впливу (євроінтеграція, міждисциплінарність сучасних досліджень, розвиток когнітивної науки) мають стійку в часі дію на державну освітню політику, колективне свідоме прийняття трансформаційних процесів різного рівня, що впливають на розвиток спільноти майже в

усіх сферах її життя. Вони є водночас і стимулюючими, і обмежувальними дидактичними умовами реалізації освітніх ідей, тобто ресурсом, що забезпечує внутрішню структурно-функціональну та змістову зміни в освітньому просторі країни на різних рівнях локалізації.

Ми живемо у складний час – для того, щоб не впроваджувати ті перестороги, і жахи, що малює в песимістичних прогнозах наш мозок, маємо керуватися в прийнятті рішень науковими результатами і рекомендаціями, поглиблюючи фахову компетентність і розширюючи світоглядну різноманітність науковців та вчителів. Збудувати нову цивілізацію (як і нову українську школу) на старих світоглядних і теоретико-методичних підвалинах неможливо. Тобто для розв'язання завдання реалізації педагогічних технологій в умовах нинішніх освітніх реформ на різних її рівнях (що офіційно сформульовано в наукових завданнях) необхідно спочатку створити нові педагогічні технології, які відповідають не лише задекларованій меті, а й ураховують результати дослідної діяльності людинознавців, тобто відмовитися від багатьох міфічних чи хибних уявлень про природу людини та її потреби в пізнанні. Перший орієнтир можна сформулювати так: *освіта має бути максимально індивідуалізованою*. Ця вимога стосується насамперед переосмислення питання визначення критеріїв оцінювання освітніх і особистісних досягнень здобувачів освіти в ЗЗСО.

Таким чином, Т. Чернігівська: «Загрози виходять з наших голів!»; «Наша дослідницька відповідальність, наша гуманітарна компетентність (у найсерйознішому смислі цього слова) є надзвичайно важливими»; «гуманітарні знання це спасіння від загибелі людства і кожного окремо».

Додаток

Міні-гlossарій

Державна політика у сфері освіти в Україні:

1) *освіта* є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави;

2) *державну політику* у сфері освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування;

3) державна політика у сфері освіти формується і реалізується на основі наукових досліджень, міжнародних зобов'язань, вітчизняного та іноземного досвіду з урахуванням прогнозів, статистичних даних та індикаторів розвитку з метою задоволення потреб людини та суспільства;

4) *документами державного прогнозування* і стратегічного планування розвитку освіти є прогноз розвитку освіти України, стратегія розвитку освіти України, відповідні державні, регіональні та місцеві цільові програми, плани діяльності у сфері освіти органів влади. Органи влади забезпечують відкритий

доступ до зазначених документів шляхом їх оприлюднення на своїх офіційних веб-сайтах;

5) держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

(Закон України «Про освіту», стаття 5: <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>)

Дидактичні умови – об'єктивно існуючі зовнішні обставини (тенденції) та сприятливі для досягнення освітніх результатів педагогічні ресурси.

Когнітивна наука (англ. – cognitive science) – галузь міждисциплінарних досліджень пізнання як набуття, зберігання, перетворення та застосування (використовування) знань живими і штучними системами (Фалікман М. В. *Когнитивная парадигма: есть ли в ней место психологии* // *Психологические исследования*, 2015. Том 8. № 42. <http://psystudy.ru/num/2015v8n42/1166-falikman42.html>).

Використані літературні джерела

1. Нормативно-правові акти щодо Європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://davt.gov.ua/normativno-pravovi-akty-shchodo-yevropeyskoyi-integraciyi>. – Назва з екрана.
2. Проект Європейського Союзу «Національний Темпус/Еразмус+» [Електронний ресурс] // Еразмус+: сайт. – Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/>. – Назва з екрана.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1392. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>. – Назва з екрана.
4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF%raran12#n37>. – Назва з екрана.
5. *Топузов О. М.* Якість вітчизняної освіти – шлях до європейських стандартів [Електронний ресурс] / О. М. Топузов // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка: зб. наук. праць. – Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2017. – Вип. 1. – С. 12–20. – Режим доступу: <http://hf.pntu.edu.ua/studentam>. – Назва з екрана.
6. Компаративістика у сфері освіти: навч. прогн. для спеціальностей 8.18010021 «Педагогіка вищої школи», 8.18010020 «Управління навчальним закладом» (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») / Київ. Ун-т імені Бориса Грінченка; [розробник Сисоева С. О.]. – Київ: ЕДЕЛЬВЕЙС, 2014. – 106 с.
7. *Локшина О. І.* Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / О. І. Локшина. – Київ, 2011. – 45 с.
8. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий,

А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В. Г. Кременя. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ: Плеяди, 2014. – 100 с.

9. *Калініна Л. М.* Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін / Л. М. Калініна // Директор школи. – 2017. – № 1–2. – С. 12–21.

10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ: К. І. С., 2004. – 112 с.

11. *Кравчук О. П.* Педагогічні реалії формування крає-знавчої компетентності в учнів старшої школи / О. П. Кравчук // *Foliascomeniana: Вісник польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Яна Амоса Коменського*. – Умань, 2017. – С. 55–58.

12. *Хоружа Л. Л.* Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї / Л. Л. Хоружа // Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць. – Київ: КМПУ імені Бориса Грінченка. – 2007. – № 7. – 202 с. – (Серія «Психологія. Педагогіка»).

13. *Амосов Н. М.* Искусствени́й интеллект / Н. М. Амосов. – Київ: Наукова думка, 1969. – 156 с.

14. *Величковский Б. М.* Когнитивная наука: основы психологии познания: в 2 т. / Б. М. Величковский. – М.: Академия, 2006. – Т. 1. – 448 с.

15. *Величковский Б. М.* Когнитивная наука: основы психологии познания: в 2 т. / Б. М. Величковский. – М.: Академия, 2006. – Т. 2. – 432 с.

16. Междисциплинарность в науках и философии [Электронный ресурс] / Рос. акад. наук, Ин-т философии; отв. ред. И. Т. Касавин. – М.: ИФРАН, 2010. – 205 с. – Режим доступа: https://iphpras.ru/uplfile/root/biblio/2010/Mezhdis_Kasavin.pdf. – Загл. с екрана.

17. Опыт и смысл / Рос. Акад. Наук, Ин-т философии; отв. ред. Н. М. Смирнова. – М.: ИФ РАН, 2014. 207 с.

18. *Режабек Е. Я.* Когнитивная культурология: учеб. пособие / Е. Я. Режабек, А. А. Филагова. – СПб.: Алетейя, 2010. 316 с.

19. *Фалікман М. В.* Когнитивная парадигма: есть ли в ней место психологии [Электронный ресурс] / М. В. Фалікман // *Психологические исследования*. – 2015. – Т. 8. – № 42. – Режим доступа: <http://psystudy.ru/num/2015v8n42/1166-falikman42.html>. – Загл. с екрана.

20. *Черниговская Т. В.* Что делает нас людьми: почему непременно рекурсивные правила? Взгляд лингвиста и биолога [Электронный ресурс] / Т. В. Черниговская // Разумное поведение и язык. – М., 2008. – Вып. 1. Коммуникативные системы животных и язык человека. Проблема происхождения языка. – С. 289–306. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/chernigovskaya-08.htm>. – Загл. с екрана.

21. *Черниговская Т. В.* Это не я – это мой мозг... / Т. В. Черниговская // Отечественные записки. – 2013. – № 1 (52). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2013/1/eto-ne-ya---eto-moy-mozg>. – Загл. с екрана.

22. *Шнедельбах Г.* Философия как теория рациональности / Г. Шнедельбах; пер. с нем. Д. Маслова // Логос. – 2018. – Т. 28. – № 2. – С. 225–247.

23. *Bertalanffy L. von.* General System Theory as Integrating Factor in Contemporary Science and in Philosophy. «Ак-

ten des XIY. International Kongresses fur Philosophic», Bd. II. Wien, 1968, S. 335–340.

24. Кононюк А. Е. Системология. Общая теория систем. В 4-х кн. / А. Е. Кононюк. – Київ : Освіта України, 2014. – Кн 1. – 564 с.

25. Садовский В. Н. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 279 с.

26. Електронна бібліотека Російської асоціації штучно-го інтелекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://raai.org/library/library.shtml?extbooks>. – Загл. с екрана.

27. Технології інтеграції змісту освіти : зб. Наук. праць всеукраїнського круглого столу (Полтава, 12 березня 2018 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України, Полтавський обл. ін-т післядипломної пед. освіти імені М. В. Остроградського / [гол. ред. В. Р. Ільченко]. – Полтава : ПОІППО, 2018. – Вип. 10. – 284 с.

28. Портфоліо В. Р. Ільченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poipro.pl.ua/anonsy/2-i/1263-ilchenko-vira-romanivna>. – Назва з екрана.

29. Про діяльність Інституту педагогіки НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undir.org.ua/>. – Назва з екрана.

30. Про діяльність Т. В. Чернігівської [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.genlingnw.ru/person/Chernigovskaya.htm>. – Назва з екрана.

31. З виступу «Когнітивна наука як основа організації освіти XXI століття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=81P1vK41RLI>. – Назва з екрана.

References

1. *Normatyvno-pravovi akty shchodo Yevropeiskoi intehtatsii [Normative legal acts on European integration]*. Retrieved from: <https://davr.gov.ua/normatyvno-pravovi-akty-shchodo-yevropeyskoyi-integraciyi> [in Ukrainian].

2. *Sait proektu Yevropeiskoho Soiuzu «Natsionalnyi Tempus/ Erasmus+» [European Union project "National Tempus / Erasmus +"]*. Retrieved from: <http://erasmusplus.org.ua/> [in Ukrainian]

3. *Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity (Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. № 1392) [State standard of basic and complete general secondary education (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011, No. 1392)]*. Retrieved from: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/> [in Ukrainian].

4. *Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii (Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. № 1341) [About the approval of the National Qualifications Framework (The Cabinet of Ministers of Ukraine of November 23, 2011, No. 1341)]*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n37> [in Ukrainian].

5. Topuzov, O. M. (2017). Yakist vitchyznianoї osvity – shliakh do yevropeyskykh standartiv [The quality of domestic education - the way to European standards]. *Humanitarnyi visnyk Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu imeni Yurii Kondratiuka - Humanitarian newsletter of Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk*. 1, 12-20. Retrieved from: <http://hf.pntu.edu.ua/studentam> [in Ukrainian].

6. *Komparatyvistyka u sferi osvity [Comparative education in the field of education]*. Kyiv (2014). [in Ukrainian].

7. Lokshyna, O. I. (2011). *Tendentsii rozvytku zmistu shkilnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Trends in the development of the content of school education in the countries of the European]*. Kyiv[in Ukrainian].

8. Zakharchenko, V. M., Kalashnikova, S. A., Luhovyi, V. I., Stavyskyi, A. V., Rashkevych, Yu. M., & Talanova, Zh. V. (2014). *Natsionalnyi osvittii hlosarii [National Educational Glossary: Higher Education]*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Kalinina, L. M. (2017). *Upravlinnia novoiu ukrainskoiu shkoloiu. Porivnialna kharakterystyka kontseptualnykh zmin [Management of a new Ukrainian school. Comparative characteristic of conceptual changes]*. *Dyrektor shkoly - Director of the school*. 1-2, 12-21 [in Ukrainian].

10. Ovcharuk, O. V. (Ed.) (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy [Competency Approach in Modern Education: World Experience and Ukrainian Perspectives: Library for Educational Policy]*. Kyiv [in Ukrainian].

11. Kravchuk, O. P. (2017). *Pedahohichni realii formuvannia kraieznavchoi kompetentnosti v uchniv starshoi shkoly [Pedagogical realities of the formation of local lore competence in high school students]*. *Foliacomeniana: Visnyk polsko-ukrainskoi naukovy-doslidnytskoi laboratorii psykhydydaktyky imeni Yana Amosa Komenskoho - Foliacomeniana: The Bulletin of the Polish-Ukrainian Research Laboratory of the Psychodidactics named after Jan Amos Komensky*. Uman [in Ukrainian].

12. Khoruzha, L. L. (2007). *Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: retrospektyvnyi pohliad na rozvytok idei [Competency approach in education: a retrospective view on the development of the idea]*. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka - Pedagogical Education: Theory and Practice: a collection of scientific works*. 7 [in Ukrainian].

13. Amosov, N. M. (1969). *Yskussvetnii yntellekt [The artisanal intellect]*. Kyiv [in Ukrainian].

14. Velychkovskyi, B. M. (2006). *Kohnytyvnaia nauka: osnovy psykholohyy poznanyia [Cognitive science: fundamentals of the psychology of knowledge]*. Moscow: Akademyia. Vol. 1. [in Russian]

15. Velychkovskyi, B. M. *Kohnytyvnaia nauka: osnovy psykholohyy poznanyia [Cognitive science: fundamentals of the psychology of knowledge]*. Moscow: Akademyia. Vol. 2. [in Russian].

16. *Mezhdystryplynarnost v naukakh y fylosofyy [Interdisciplinarity in the sciences and philosophy]*. Kasavyn, Y. T. (Ed.). (2010). Moscow. Retrieved from: https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/2010/Mezhdis_Kasavin.pdf [in Russian].

17. *Opyt y smysl [Experience and meaning]*. Smyrnova, N. M. (Ed.) (2014). Moscow [in Russian].

18. Rezhabek, E. Ya., Fylatova, A. A. (2010). *Kohnytyvnaia kulturolohiya [Cognitive cultural studies]*. St. Peterburg: Aleteiia [in Russian].

19. Falykman, M. V. (2015). *Kohnytyvnaia paradyhma: est ly v nei mesto psykholohyy [Cognitive paradigm: is there a place of psychology in it]*. *Psykholohycheskye yssledovaniya - Psychological Studies*. 8, 42. Retrieved from: <http://psystudy.ru/num/2015v8n42/1166-falikman42.html> [in Russian].

20. Chernyovskaia, T. V. (2008). *Chto delaet nas liudmy: pochemu nepremenno rekursyvnye pravyla? Vzghliad lynhvysta y byoloha [What makes us human: why are there necessarily recursive rules? View of the linguist and biologist]*. *Razumnoe povedeniye y ya-*

зык - *Sensible behavior and language*. Moscow. Retrieved from: <http://www.philology.ru/linguistics1/chernigovskaya-08.htm> [in Russian].

21. Chernyhovskaia, T. V. (2013). Eto ne ya – это moi mozgh... [This is not me - this is my brain ...]. *Otechestvennye zapysky - Domestic Notes*. 1 (52). Retrieved from: <http://www.strana-oz.ru/2013/1/eto-ne-ya---eto-moy-mozg> [in Russian].

22. Shnedelbakh, H. (2018). Fylosofyia kak teoriya ratsyonalnosti [Philosophy as a theory of rationality]. *Lohos - Logos*. 2, 225-247. [in Russian].

23. Bertalanffy, L. von. (1968). General System Theory as Integrating Factor in Contemporary Science and in Philosophy. «Akten des XIY. International Kongresses fur Philosophic», Bd. II. Wien, S. 335-340.

24. Kononiuk, A. E. (2014). *Systemolohyia. Obshchaia teoriya sistem* [Systemology. General theory of systems. In 4 books]. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

25. Sadovskiy, V. N. (1974). *Osnovaniya obshchei teoryi sistem: lohyko-metodolohycheskyi analiz* [Foundations of the general theory of systems: logical-methodological analysis]. Moscow: Nauka [in Russian].

26. *Elektronna biblioteka Rosiiskoi asotsiatsii shtuchnoho intelektu* [Electronic library of the Russian Association of Artificial Intelligence]. Retrieved from: <http://raai.org/library/library.shtml?extbooks> [in Ukrainian].

27. *Tekhnolohii intehtratsii zmistu osvity* [Technologies of integration of the content of education]. V. R. Ilchenko (Ed.). (2018). Vol. 10. Poltava: POIPPO [in Ukrainian].

28. *Portfolio V. R. Ilchenko* [Portfolio of V.R. Ilchenko]. Retrieved from: <http://poippo.pl.ua/anonsy/2-i/1263-ilchenko-vira-romanivna>. [in Ukrainian].

29. *Pro diialnist Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy mozhna diznatysia na saiti* [About the activity of the Institute of Pedagogics of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Retrieved from: <http://undip.org.ua/> [in Ukrainian].

30. *Pro diialnist T. V. Chernihivskoi* [About the activity of T. Chernigovskaya]. Retrieved from: <http://www.genlingnw.ru/person/Chernigovskaya.htm> [in Ukrainian].

31. *Z vystupu «Kohnityvna nauka yak osnova orhanizatsii osvity KhKhI stolittia»* [From the statement "Cognitive science as the basis of education organization of the XXI century"]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=81P1vK41RLI> [in Ukrainian].

Kravchuk O. Socio-political and Scientific Trends as Didactic Conditions for the Implementation of Educational Ideas.

Summary.

Education is the most important social tool that affects the quality of personal and collective life of a person. The vector of society's development depends to a

large extent on the level of development of mental structures and collective values in its culture.

The article examines the tendencies of exogenous influence on educational processes in Ukraine. Socio-political and scientific trends are considered as didactic conditions for the implementation of educational ideas.

Socio-political tendency of European integration, universal scientific tendency of interdisciplinary, system theory and cognitive science as objective sources of development of educational system. They are both stimulating and restrictive didactic conditions for the implementation of educational ideas, a resource that provides internal structural-functional and meaningful changes in the educational space of the country at different levels of localization.

It is impossible to build a new civilization, like the new Ukrainian school, in the old outlook and theoretical and methodological principles. To solve the problem of implementing pedagogical technologies in the current educational reforms at various levels, it is necessary first to create new pedagogical technologies that meet not only the declared purpose.

Key words: trends, education, new Ukrainian school, didactic conditions, eurointegration, interdisciplinary, system theory, cognitive science, pedagogy, artificial intelligence.

Кравчук О. П. Социально-политические и научные тенденции как дидактические условия реализации образовательных идей.

Аннотация.

Вектор развития общества зависит от уровня развития ментальных коллективных миров в его культуре. В статье рассматриваются некоторые тенденции экзогенного влияния на образовательные процессы в Украине: социально-политическая тенденция евроинтеграции, общенаучная тенденция междисциплинарности и ее проявления – теория систем и когнитивная наука. Они выступают одновременно как стимулирующие и ограничивающие дидактические условия реализации образовательных идей, ресурсом, который обеспечивает внутренние структурно-функциональные и содержательные изменения в образовательном пространстве страны на разных уровнях локализации.

Ключевые слова: тенденции; образование; новая украинская школа; дидактические условия; евроинтеграция; междисциплинарность; теория систем; когнитивная наука; педагогика; искусственный интеллект.